

פרשת בחוקותי

אכילה כדי שביעה

[א]

שביעה בפחות מכזית

והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע, ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם: ונתתי שלום בארץ, ושכבתם ואין מחריד, והשבתי חיה רעה מן הארץ, וחרב לא תעבר בארצכם: (ויקרא פרק כו, ה-ו)

פרש"י אוכל קמעא והוא מתברך במעיו. שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה, אם אין שלום אין כלום, תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ, מכאן שהשלום שקול כנגד הכל. וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל.

נשיאת פנים לבנ"י

על' בספר פנים יפות, שרצה לפרש דברי רש"י עפ"י מה שאמרו חז"ל בברכות (כ,ב), אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם כתיב בתורתך (דברים י, יז) אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב (במדבר ו, כו) ישא ה' פניו אליך, אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה (דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, והם מדקדקים עצמם עד כזית ועד כביצה, וכיון דכתיב בתורה ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, הרי שהשלום בא בנשיאת פנים, ונשיאת הפנים בא משום שמדקדקים לברך ברכת המזון אפילו בלא שביעה, וכיון דכתיב ואכלתם לחמכם לשובע, שאפילו אוכל קמעא ישבע ממנו, א"כ חיוב הברכה הוא מדאורייתא, אפילו באכילת קימעא, כיון שישבעו ממנו, א"כ אין מקום לנשיאת פנים, ולכן יש דאגה שלא יקוים וישם לך שלום, וזה שפירש"י הרי מאכל והרי משתה, והוא משום דנחלקו תנאים (שם מט, ב) בביאור מילת ושבעת, די"א שהוא שתיה, וכיון שיש מאכל ומשתה הרי חיוב הברכה דאורייתא, (בלי שהם מדקדקים על עצמן) להכי אמר שאע"פ כן ונתתי שלום בארץ.

אכילת לחם הפנים

הגמ' ביומא (לט, א) מביא ברייתא שהיו כמה הבדלים בין הזמן שכיהן שמעון הצדיק ככהן גדול, לזמן של אח"כ, ואחד מהם הוא שנשתלחה ברכה בעומר, ובשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן שמגיעו כזית יש אוכלו ושבע ויש אוכלו ומותר, מכאן ואילך נשתלחה מאירה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן מגיעו כפול הצנועין מושכין את ידיהן, והגרגרנין נוטלין ואוכלין, ומעשה באחד שנטל חלקו וחלקו חבירו, והיו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו. ועי' בתוס' ישנים שכתב וז"ל דדווקא מגיעו כפול, אבל בכזית לא היו מושכין ידיהם כי דימו לקיים מצות אכילה. אבל כאן לא היה מצות אכילה לגמרי, כיון שאין שם אלא כפול ולא היו שבעין. וא"ת היכא דמגיען כפול ושבעין כדאמרין בפסחים (ג, ב) איך מיקיימא מצות אכילה, י"ל דלא בעי כזית לגמרי אלא כזית עדיף וחשיבא אכילה וכו'.

ברכת המזון על אכילת פחות מכזית ושבע

ועי' שו"ת חתם סופר (חלק אורח חיים סימן מט) דכתב, שיש ללמוד ממה שכתב התוס' ישנים

(הנ"ל) דאי היו שבעים מאכילה כפול, היו חוטפים גם כן, ש"מ דכל אכילה שאדם שבע מאותה האכילה, ע"י שמתברך במעיו, יצא ידי חובתו כמו בכזית, והוא דין חדש, והסברא נותנת כן שזהו בכלל לשון אכילה דקרא.

מצות אכילת קדשים

אבל יש להעיר על דבריו מלשון התו"י שכתב "דלא בעי כזית לגמרי, אלא שכזית עדיף וחשיב אכילה", משמע שאפילו אם הוא שבע לא "חשיב אכילה" אא"כ יש כזית, א"כ לגבי חיוב ברכת המזון דכתיב ואכלת, משמע אינו חייב אא"כ אכל כזית שלם. והא דלא היו מושכים ידיהם אפילו מכפול, אם היו שבעים, י"ל עפ"י דברי שו"ת בית הלוי (סי') שבמצות אכילת קדשים, אין המצוה בעצם האכילה, אלא המצוה היא שהקדשים יאכל, ולכן שפיר יוצא גם באכילה פחות מכזית, דסוף כל סוף הקדשים נאכל. אבל מדברי בית הלוי יוצא שאין ענין בכלל באכילה כזית בקדשים, שאין המצוה אלא שהקדשים יאכל, אבל בתו"י מבואר ש"כזית עדיף וחשיבא אכילה", משמע שיש ענין באכילת כזית. ואולי נאמר שיש שני ענינים, אחד שהקדשים יאכל, ובזה די גם בפחות מכזית, ויש עוד דין שלכתחילה יאכל הקדשים, ומצוה זו אינו מקיים אלא בכזית.

כעין זה מצאנו בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קמ) שנשאל לברר דברי התו"י, וענה שאין מצות עשה מחוייב על האוכל קדשים שיאכל כזית, (חוץ מפסח שבו מחוייב כל אחד לאכול כזית) דא"כ לא היו רשאים לחלק הקדשים לכמה כהנים שיגיע לאחד כפול, ואין שום אחד מהם מקיים מ"ע בכל הקדשים, אלא מצות עשה הוא שיהיה זה הלחם הפנים או המנחה והחטאות נאכלים, ולא יותירו ממנו, ובהצטרפם יחד לאכלו כולו נתקיים מ"ע ואכלו אותם אשר כופר בהם, ומ"מ מי שמגיעו כפול ושבע ממנו, או כזית אפילו אינו שבע ממנו הוי ליה אכילה, ומצוה חשובה היה חולק. אבל כשמגיע כפול (ואינו שובע) שאז אינו אלא סניף למצות עשה ע"י צירוף כולם, והמצוה יכולה להתקיים ע"י אחרים, היו הצנועים מושכים ידיהם.

אבל שוב יש להעיר כנ"ל, שמלשון התו"י משמע שאין אכילה פחות מכזית נחשב לאכילה אפילו היכא שובע, ואינו אלא מקיים המצוה שהקדשים יאכל. אבל אם כנים הדברים צ"ע למה יש הבדל בין אם נהיו שבעים או לא, דאם אפילו היכא שהיו שבעים, אינם מקיימים מצות אכילת קדשים, ורק מצטרפים בהמצוה שהקדשים יאכל, ומשו"ה משכו ידיהם, אז גם כששבעו למה לא משכו ידיהם, אבל לפי החת"ס ניהא, דאז באמת קיימו גם מצות אכילת קדשים, ולכן משכו ידיהם. ועדיין צ"ע.

לריב על מצוות

החת"ס מציין לדברי המ"א (סימן נג ס"ק כו) שכתב שאין להתקוטט בעבור שום מצוה, שהרי שנינו הצנועים מושכים את ידיהם מלחם הפנים, וכתב שדבריו צ"ע, ר"ל דלפי החת"ס רק היכא שלא יקיימו עיקר מצות אכילת קדשים, משום שלא יאכלו כזית או לא ישבעו, אז אינו כדאי לריב, אבל היכא שיקיימו עיקר המצוה לא היו מושכין ידיהם, א"כ אדרבה משמע שכדאי לריב על מצוות.

שתיית יי"ש

החת"ס (שם) מציין ג"כ למחלוקת ט"ז ומ"א, דהנה הט"ז (אורח חיים סימן רי ס"ק א) יצא לחדש, שאע"פ שנפסק בשו"ע (שם) שהאוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים,

והשותה פחות מרביעית בין מיינ בין משאר משקים, מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין, ולאחריו אינו מברך כלל, אבל השותה יין שרף שבמדינתנו אינו בכלל זה, דבזה א"א לשותה רביעית הלוג שהוא ביצה ומחצה, וא"כ אזלינן בתר שיעור השתייה לרוב בני אדם בזה. עי"ש שמביא ראיות לדבריו, עוד הוסיף דבלא"ה יש צד דבורא נפשות א"צ רביעית, דהא התוס' מספקא להו, בזה נוכל לסמוך ולומר דה"ל כאלו שותה רביעית ביי"ש, וחייב בברכה אחרונה. אבל עי' במגן אברהם (סימן קצ"ס"ק ד) שכתב דיש רוצין לומר דעל יין שרף מברך בפחות מכזית, דבפורתא מייטבא דעתיה, ול"נ דבעינן כשיעור, דהא בוודאי יש יינות חזקים ומאכלים טובים, כגון מרקחת, דבפורתא מיתבא דעתיה, ואפ"ה בעינן כשיעור דלא חלקו חכמים בשיעורים. כנראה רצה החת"ס לתלות שאלתו במחלוקת מ"א וט"ז.

נשיאת פנים

ולפי הנ"ל רצה החת"ס לפרש דברי הגמ' בברכות (הנ"ל) שאמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, כתבת לא ישא פנים ואתה נושא פנים לישראל, והקב"ה השיב להם כתבתי בתורה ואכלת ושבעת, והם מדקדקים עד כזית. וכבר הק' החת"ס מאי מעליותא לברך ברכה לבטלה ועובר בלא תשא, ועוד מאי שנא בהאי דקדוק שעי"ז נושא פנים, טפי משארי הרבה דקדוקים, אבל לפי מה שכתב לעיל ניחא, דבשעת ברכתן של ישראל, היה ברכה מצויה בכל מאכל שלהם, והיו אוכלים ושבעים בפחות מכזית, א"כ אפילו אם נאמר דלענין מצוות אינו יוצא עד דאכיל כזית, אבל לענין שיעור ברכת המזון קרוב לוודאי דאי שבע ליה בפחות מהכי סגי, דהתורה תלי ליה בשביעה, ואפ"ה ישראל קדושים הם החמירו על עצמם משום חומר לאו דלא תשא, שהוא מיראת השם כמבואר תמורה (ד,א), ע"כ דקדקו על עצמם לאכול עד כזית, אפילו שהיה קשה להם שהרי כבר שבעו בפחות. ולגבי לא תשא כתיב לא ינקה ה' (שבועות לט,א) א"כ הנזהר בזה טפי ראוי שישא לו ה' פנים, היפך מן לא ינקה כי מדה טובה מרובה.

אכילת זקן או חולה

השדי חמד (מערכת ברכות סי' ד אות י) דן בזקן וחולה שדרכם להיות שבע באכילה מועטת, האם חייבים בברכת המזון מן התורה משום שהם שבעיפ, ויש קיום של הפסוק ואכלת ושבעת, או דילמא שאינם חייבים אלא מדרבנן. ויש כמה נ"מ אם חייב בברכת המזון מן התורה או שאינו חייב אלא מדרבנן, א' לדברי הבה"ג דמי שאכל כזית (שאינו חייב בברכת המזון אלא מדרבנן), אינו יכול להוציא מי שאכל כדי שביעה, שהוא חייב מן התורה, אז אם הזקן שאכל כדי שביעה באכילה מועטת חייב מן התורה, יכול להוציא מי שאכל כדי שביעה, אבל אם אינו חייב אלא מדרבנן אינו יכול להוציא. ב' לגבי ספק, שאם מסופק אם בירך ברכת המזון, אז אם אכל כדי שביעה שחייב מן התורה, אז מספק חייב לחזור ולברך, אבל אם רק אכל כזית שאינו חייב אלא מדרבנן, פטור. א"כ יש להסתפק בזקן או חולה שאכלו כדי שביעה באכילה מועטת, ומסופקים אם בירכו או לא, האם חייבים לחזור ולברך או לא.

ועי"ש שמביא שו"ת רדב"ז (חלק ו סימן ב אלפים רכד) שדן במי שאכל כזית דגן והוא כדי שובעו, כגון שהיה זקן או חולה, או אכל תחלה, אם מוציא את אחרים אף על פי שכולם יודעים לברך. וכתב הרדב"ז שפשוט שאין תלוי אם אכל הרבה או מעט, אלא שתלוי אם אכל כדי שביעה, דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, הילכך אפילו לדברי בה"ג שכתב שמי שאכל כזית

דגן אינו מוציא אלא אותם שאכלו שיעור דרבנן, הנ"מ שאינו שובע באכילת הכזית, אבל אם הוא כדי שובעו לא אמרה אדם מעולם.

לפי הרדב"ז אין חילוק בין זקן וחולה, למי ששובע מכזית משום שאכל כבר, אבל עי' בשדי חמד שמביא שיש חולקים וסוברים שהיכא ששובע מחמת שאכל כבר, אינו חייב בברכת המזון מן התורה, ורק בזקן וחולה הואיל ודרכם להיות שבע באכילה מועטת, חייבים בברכת המזון מן התורה.

וכתב השדי חמד שבין למר ובין למר, אינו חייב אלא א"כ אכל לפחות כזית, אבל אם אכל פחות מכזית אע"פ שהיה שובע, אינו חייב לברך ברכת המזון מן התורה. אבל לפי החת"ס הנ"ל, אפילו אכל פחות מכזית ושבוע חייב לברך ברכת המזון מן התורה.

קטן שהגדיל

ועי' בשו"ת כתב סופר (אורח חיים סימן לא) שהסתפק בקטן שאכל, ועד שלא אכל כדי שביעה נעשה גדול, כגון שאכל ביום פחות מכדי שביעה, ובלילה נעשה גדול, ואז השלים עד כדי שביעה, האם מחוייב בבהמ"ז מדאורייתא, כיון שבשעה שאכל כדי שביעה כבר היה גדול ואז בא החיוב, או נימא דלא נצטרף מה שאכל בקטנותו שהרי אז לא הי בר חיובא. הכת"ס מסיק דחייב לברך ברכת המזון מדאורייתא, דמדאורייתא לאו בשיעורא תלי מלתא אלא בשביעה, כל ששבע חייב לברך.

מי שמקוקל במעיו

ועי"ש (בכת"ס) שמביא דברי הפנים יפות (הנ"ל) דבשעת הברכה דאוכל קמעא ומתברך במעיו, חייב לברך אפילו פחות מכזית או כביצה כיון ששבע. וכתב הכת"ס דמי שמקולקל במעיו ואינו יכול לאכול אלא מעט, ואין לו תאוה לאכול, בוודאי כי האי גוונא לא ס"ל להפנים יפות שמחוייב לברך, דאין דרך אכילת בני אדם ששבעים במעט כפחות מכזית, ולא אמר אלא בשעת הברכה שאוכל קמעא ומתברך במעיו, וזו היא ברכה כדאיתא במדרש.

אבל עי"ש שתמה על עיקר דבריו דכיון דאכילה כתיב ואין אכילה פחות מכזית, הגם דדרשינן אכילה שיש בה שביעה, אבל על פחות משיעור אכילה שבתורה מנא לן שהוא חייב. דהיינו שאע"פ דכתיב ושבועת שאינו חייב לברך מן התורה אם לא היה שובע, אבל הרי כתיב גם ואכלת, דהיינו שכדי להתחייב מן התורה צריך ש"יאכל" דהיינו כזית, וגם שיהיה שבע.

אבל כתב הכת"ס שאם אכל פחות מכדי שביעה בקטנותו, ואכל עוד כשנתגדל עד ששבע דהוא בכלל ואכלת ושבועת, כיון שאכל שיעור אכילה וע"י צירוף שבע, וכ"ש אם אכל גם כשנתגדל כזית, ועם מה שאכל בקטנותו יהיה הכל שיעור שביעה דחייב, כיון דאכילה זו שאכל בגדול משביעו.

על מה שכתב שאפילו אם בגדלותו אכל פחות מכזית חייב מן התורה, יש להעיר שאכילת הכזית אכל בקטנותו, א"כ איך יצטרף לחייבו כשהוא גדול.

קטן שאכל כדי שביעה והגדיל

עוד הסתפק בקטן שאכל כדי שביעה ונעשה בר מצוה והוא עדיין שבע, האם חייב לברך מן התורה. לכאורה שורש הספק הוא האם ה"אכילה" מחייב והשביעה אינו אלא תנאי, או שהשביעה עצמו מחייב. אבל א"כ צ"ע ממה שהשיג הכת"ס על הפנים יפות, שאם אכל פחות מכזית ושבוע שאינו מברך, הואיל ואין כאן "אכילה" שהיא בכזית. ואולי יש לומר שהגדר הוא

שצריך להיות שבע מ"אכילה", ולכן בקטן סוף כל סוף היה כאן "אכילה" שאכל כזית, אע"פ שלא היה אכילה המחייבת, אבל בצירוף של הפנים יפותהיה שובע בלי "אכילה".

אונן

לגבי עיקר השאלה כבר קדם אותו הסבא שלו, דיעו' בהגהות הגרע"א (או"ח סי' קפו סעיף א) דדן בהשאלה (הנ"ל), וכתב שהראו לו שהחכמת אדם (כלל קנג אות א) מסופק כעין זה באונן שאכל כדי שביעה ולא בירך, ולאחר הקבורה היה עדיין שובע האם הוא מחויב עכשיו לברך. וכתב הגרע"א שאפשר לחלק בין אונן לקטן, שקטן בשעה שאכל היה פטור לגמרי, א"כ אולי לא נתחייב אח"כ, אע"פ שעדיין לא נתעכל האוכל במעיו.

ועי' בשדי חמד (מע' ב' סי' ד אות י) שג"כ רצה לתלות בדין אונן המובא בפתחי תשובה (יו"ד סי' שמא,ה) שהוא חייב עדיין לברך, ומסביר שהם סוברים ששיעור עיכול הוא זמן עיקר החיוב ולא תשלומין, ולכן אע"פ שהאונן היה פטור בשעת אכילה, אם עדיין לא נתעכל יכול לברך.

[ב]

אכילה בכדי אכילת פרס

שביעה ביותר מכדי אכילת פרס

כתב המשנה ברורה (סימן רי"ס"ק א) בשם המ"א שאם אכל הכזית מעט ונשתהה הרבה באכילתו, אם יש מתחילת האכילה עד סוף האכילה יותר מכדי אכילת פרס, אינו מצטרף, (ושיעור פרס עיין לקמן סימן תרי"ב שיש דעות אי ג' ביצים או ד' ביצים, והכא מסתברא דאין מצטרף אפילו רק בכדי ג' ביצים, דשיעור כזית אפילו בפת לענין בהמ"ז הוא רק דרבנן, וכן משמע מח"א).

וכתב הפמ"ג דכל זה הוא רק לענין שיעור כזית, אבל לענין פת כדי שביעה, דחיובו הוא מן התורה, חייב אף שאכל מעט מעט, דהא עכ"פ ושבעת קרינן ביה.

ועי' בשער הציון (ס"ק י) שהעיר על דברי הפרמ"ג, דאפשר דאף שיש כדי שביעה, אבל "ואכלת" גם כן בעינן, וזה לא מקרי אכילה, הואיל ולא אכלו בשיעור כדי אכילת פרס, כמו שכתב המגן אברהם. אך אם אכל כזית אחד תוך כדי אכילת פרס, וה"כדי שביעה" שלא כדי אכילת פרס, בודאי חייב מן התורה ממה נפשך.

ולפי הנ"ל נחלקו בזה הפנים יפות והחת"ס מצד אחד והכת"ס מצד אחר, שלפי הפנים יפות והחת"ס, שאפילו אם אכל פחות מכזית אבל שבע ממנו, חייב לברך מן התורה, א"כ רואים שאם יש קיום של "ושבעת" לא צריך ה"ואכלת", א"כ ה"ה אם אכל כדי שביעה יותר מכדי אכילת פרס חייב מן התורה, אבל לפי הכת"ס שאינו חייב מן התורה, אא"כ קיים נמי ה"ואכלת", א"כ בנ"ד אפילו אם הוא שובע, אבל אם לא אכל כזית בכדי אכילת פרס פטור מלברך מן התורה.

אכל כזית בכדא"פ והשאר שלו כדא"פ

מה שנקט השערי ציון כדבר פשוט שאם אכל כזית אחד תוך כדי אכילת פרס, וה"כדי שביעה" שלא כדי אכילת פרס, שבוודאי חייב מן התורה ממה נפשך, נסתפק בזה בספר אפיקי ים (ח"ב

ס' א). ועי"ש שנימוקו עמו, שהרי נחלקו ר"מ ור"י בשיעור אכילה שמחייבו בברכת המזון, לפי ר"מ השיעור הוא כזית, ולפי ר"י אינו חייב אלא בכביצה, ומפרשים חז"ל (מסכת ברכות מט,ב) שרבי מאיר סבר ואכלת זו אכילה, ושבעת זו שתיה, ואכילה בכזית, ורבי יהודה סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה שביעה, ואיזו זו כביצה. א"כ כמו לר"י שה"ושבעת" מגדיר ה"ואכלת", שיהיה אכילה שיש בו שביעה, ופשוט שלר"י צריך לאכול הכביצה בכדי אכילת פרס, ה"נ לדידן שכוונת "ושבעת" שביעה ממש, ג"כ ה"ושבעת" מגדיר ה"ואכלת" שיהיה אכילה שיש בה שביעה, וצריך ש"אכילה" זו יהי תוך כדי אכילת פרס.

אכילת כזית ביותר מכדי אכילת פרס

הבאנו דברי המ"ב שגם לענין ברכה אחרונה אינו חייב אלא באכילה תוך כדי אכילת פרס, אבל אין זה דעת כל הפוסקים, דיעוי' בשו"ת פנים מאירות (חלק ב סימן כז) שמסתפק בזה, וכתב ששמע מחכמי טורקיי"א שכששותים קפה חם ואי אפשר להם לשתות רביעית אלא בהפסקה יותר מכדי אכילת פרס, אינם מברכים ברכה אחרונה, מידי דהוי אשאר איסורי התורה דאינו חייב עליהם אם הפסיק ושהה יותר מכדי אכילת פרס, כדאיתא בעירובין וביומא. עוד הביא שם דברי המג"א (או"ח בריש סי' ר"י) דיליף לה מהא דכזית בעי ברכה אחרונה, משום דכתיב ביה אכילה ואכילה בכזית, ובכל איסורין נמי כתיב ביה אכילה, ואם שהה בכדי אכילת פרס לא מקרי אכילה, וה"ה לענין ברכה.

חילוק בין אכילת איסור לאכילת היתר

לענין הנאת גרונו או הנאת מעיו

אבל הפמ"א חולק, שיש חילוק יסודי בין אכילת לענין איסורים, לאכילה לענין ברכה"מ. שלענין איסורים נחלקו ר"י ור"ל (חולין קג,ב), האם בעינן הנאת גרונו או הנאת מעיו, דר"י סובר שאם אכל חצי זית והקיא, וחזר ואכל שהוא חייב, משום שנהנה גרונו בכזית, ור"ל סובר שהוא פטור משום דבעינן הנאת מעיו, הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק יד,ג) פסק כר"י, וז"ל אפילו אכל חצי זית והקיא, וחזר ואכל אותו חצי זית עצמו שהקיא, חייב שאין החיוב אלא על הנאת הגרון בכזית מדבר איסור עכ"ל.

ואילו לענין ברכת הנהנין לכו"ע אינו חייב אלא בהנאת מעיו, דלגבי אכילה מדאורייתא בעינן כדי שביעה, ושביעה אינו אלא בכרס מלאה, ואם אוכל ופולט כל היום אינו בא לכלל שביעה, וכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון, א"כ גם מדרבנן בעינן הנאת מעיו. ומהאי טעמא פטרו מטעמת ופולטת מן הברכה כמו שכתוב בסי' רי', משום דאין כאן הנאת מעיו. וכן כתב הרא"ש (ברכות פרק ו' סי' ו) להדיא, שעל דברי ר"ח שאף דלענין תענית מותר לטעום עד רביעית, אבל טפי מרביעית חשיבי הנאה ואסור בתענית, כתב הרא"ש שברכה לא צריך כיון שאינו נהנה בתוך מעיו עכ"ל.

עוד רצה להוכיח שיש הבדל בין אכילת איסור ואכילה בנוגע לברכה"מ, שלגבי ברכה אחרונה אם אכל חצי זית והקיא, וחזר ואכל אותו חצי זית שהקיא אינו חייב לברך ברכה אחרונה, ואילו באכילת איסור חייב. וע"כ דלא ילפינן אכילה דברכת הנהנין, מאכילה דכתיב גבי איסורין.

ועי"ש שלפי"ז רצה לבאר דברי הפוסקים שחייב על שתיית י"ש בפחות מרביעית משום דמחמת חריפותו שובע בפחות.

ולפי"ז מסיק שאם דעתו לאכול כזית, אף שבאמצע הוכרח להפסיק, אם אינו מסיח דעתו ולא נתעכל במעיו שחייב לברך, **דעיקר קפידא על השביעה והרי הוא שבע.**

שתיית קפה או תה

הפמ"א הביא מחכמי טורקיה שכששותים קפה חם, ואי אפשר להם לשתות רביעית אלא בהפסקה יותר מכדי אכילת פרס, אינם מברכים ברכה אחרונה. אבל ע"י במנחת חינוך (מצוה שיג) שמוכיח שהשיעור של כדי אכילת פרס (ושתיית רביעית) תלוי במה שהוא אוכל עכשיו, דהיינו שחייב לאכול כזית, בזמן שיכול לאכול ג' או ד' ביצים של אותו אוכל. א"כ משקה חם שהדרך לשתותו לאט, אז השיעור של כדי שתיית רביעית הוא יותר ארוך. וע"י משנה ברורה (סימן ר"ס"ק א) דכתב דענין שתיית טה"ע וקאפ"ע שהדרך לשתותו כשהוא חם, וקשה לשתותו בלא הפסק כדרך שאר משקין, כע אם מעט מעט, יש מחלוקת רבה בין הפוסקים אם צריך לברך ברכה אחרונה, לדעה ראשונה הנ"ל ובמחצית השקל ובח"א מצדדים שלא לברך, וכ"כ בדה"ח וכן הוא מנהג העולם. ואנשי מעשה נוהגין שלבסוף שתיית מניחין כדי שיעור רביעית שיצטנן מעט כדי שיוכל לשתות רביעית בלא הפסק ולברך ברכה אחרונה, וטוב לעשות כן כדי לצאת אליבא דכו"ע, ובפרט לדעת הגר"א הנ"ל דפסק כדעה שניה דהשיעור הוא כדי אכילת פרס לענין צירוף גם בשתייה, בוודאי נכון לעשות כן.

[ג]

הנאת גרונו או מעיו

אף שכתב הפמ"א שלענין ברכה"מ כו"ע בענין הנאת מעיו, אבל לענין מצוות יודה שתלוי במחלוקת ר"י ור"ל, דשם בוודאי תלוי באכילה. וע"י בחולין (קג,ב) שר"י ור"ל ג"כ נחלקו האם מה שנשאר בחניכיים מצטרף לכזית, שלפי ר"י יש כאן הנאת גרונו, אבל לר"ל אינו מצטרף דלית כאן הנאת מעיו.

וע"י בשו"ת חת"ס (אורח חיים סימן קכז) שמביא דברי הפמ"א, וכתב שמבואר מדבריו דה"ה כל המצות דכתיב ביה אכילה סתם, ולא שביעה סגי בכזית מצומצם, ויש להביא ראיה קצת לזה ממ"ש תוס' בר"ה (יג,א) בשם ירושלמי דתיתי עשה דמצה ולדחי לא תעשה דחדש, ואי סלקא דעתך דאיסור חדש כבר עבר בהנאת גרונו, וידי מצוה לא יצא עד שיכנוס למעיו, לא הוה קשה מידי, דבעידנא דמיעקר ללאו לא מקיים עשה, דומיא למ"ש תוס' בבבא בתרא (יג,א) דמשעת העראה עבר ללאו ואינו מקיים העשה עד גמר ביאה. נמצא האוכל מצה כזית מצומצם ונשאר לו בין החניכיים, כבר יוצא ידי מצה, ולחייב ברכת המזון לא הגיע, ופטור מנטילת ידים.

אכל מצה והקיא

ע"י בספר מקראי קודש (פסח ח"ב סי' לד) שלפי חת"ס יוצא שאם אכל חצי זית מצה והקיא, אז תלוי במחלוקת ר"י ור"ל, ואנן קי"ל כר"י שהנאת גרונו בעינן, א"כ שפיר יצא ידי חובתו. עוד כתב שהיכא שאכל כזית שלם, אז אפילו לר"ל קיים מצותו, שאע"פ שהקיא אבל ביני ביני היה לו הנאת מעיו.

אכל והקיא לענין ברכה"מ

עי"ש שמסופק במי שאכל כזית והקיא, האם חייב בברכה"מ, וכתב שבפשטות לפי הפמ"א וחת"ס שכתבו שאם אכל חצי זית והקיא וחזר ואכלו פטור מברכה"מ, משום שאין כאן הנאת מעיו של כזית, משמע שאם אכל כזית שלם אע"פ שהקיא חייב בברכה"מ. אבל אח"כ דן לומר שיהיה פטור מברכה"מ, משום שהיות והקיא האוכל הוי כמי ששהה שיעור עיכול אחר אכילתו, שפטור מברכה"מ. ונראה שמדברי הפמ"א מבואר דלא הוי כמו שכבר נתעכל האוכל במעיו, שהפמ"א מוכיח מהא דאכל חצי זית והקיא וחזר ואכלו שאינו חייב בברכה"מ, שדין ברכה"מ תלוי בהנאת מעיו ולא בהנאת גרונו, ואם איתא שבהקיא הוי כמי שנתעכל ליכא הוכחה, שלעולם תלוי בהנאת גרונו אלא שכבר עבר שיעור עיכול.

גדר שיעור עיכול

ונראה שדין זה (האם נחשב כנתעכל) תלוי במחלוקת מג"א וחזו"א, דהמ"א כתב שהטעם שאין מברכים ברכה אחרונה על בשמים, היא משום דהוי כמו שכבר עבר שיעור עיכול. אבל החזו"א כתב שאין הפשט בשיעור עיכול, שאם נתעכל האוכל אין על מה לברך, משום שהאוכל כבר אינו קיים, אלא שכך קבעו חז"ל ששיעור עיכול הוא זמן שעדיין אפשר לברך, שעדיין מקרי קרוב לסעודה. החזו"א מביא ראיה מהא דבמדבר ברכו על המן, אע"פ שהמן נבלע באבריהם. לכאורה ראיתו תמוהה, שאע"פ שהמן נבלע באבריהם, היינו שלא היה פסולת בהמן, אבל לעולם עבר תהליך של עיכול.

ויש לומר שיהיה נ"מ ביניהם היכא שאכל והקיא מה שאכל, שלפי המ"א לא נשאר על מה לברך ברכה"מ, ופטור, אבל לפי החזו"א ששיעור עיכול הוי שיעור שקבעו חז"ל עד מתי יכול לברך, י"ל דגם אם הקיא עדיין יכול לברך משום שלא עבר עדיין "שיעור עיכול".